

Eörsi István

Háború Európában

Végel László újvidéki fróbarátomtól hallottam az alábbi történetet. Copyright Végel, ő majd kibontja, formába önti, én csak trambulinnak használom, hogy elugorjak róla, belevessem magam – mibe is? A téboly tengerébe. Olyan örvénylésbe, melynek okait sejtem ugyan, de intenzitását nem értem. Olyan hullámmásba, mely átcsaphat a parti töltésen, uramatyám, még a trambulint is fenyegeti.

Három heti óvóhelyi dekkolás után, egy különlegesen ijesztő becsapódás-sorozatot követően megkérdezi a szarajevói horvát férj szerb feleségétől, hogy „Még meddig gyilkoltok bennünket?” A feleség dühtől remegve visszakérdezi a férjétől ugyanezt, „Ti”, mondja neki, és „Bennünket”. Tizen-négy éves fiuk összeszorított szájjal hallgatja őket. Néhány nap múlva felmennek a lakásba, amelyet nyomban találat ér. A gyereket élve kotorják ki a romok alól. Egy segélyakció Ausztriába juttatja, itt nevelőszülők veszik magukhoz. Nem sokkal később a fiú bejelenti az illetékes hatóságnak, hogy haza akar települni. Döntésének okával csak hosszasan faggatózás után rukkol ki. „Meglátod – mondta neki nevelőanyja –, mi nem vagyunk olyan vadállatok, mint a horvátok és a szerbek.”

Ezt a gyereket rövid idő alatt háromszor semmisítették meg. Az apja a szerb felét, az anyja a horvát felét, a nevelőanyja pedig mindkét felét. Most már csak gyilkos vadállatokkal azonosulhat. A szerelmi aktus, melynek életét köszönheti, felfogható kölcsönös gyilkossági kísérletnek is. Hacsak nem tételezzük fel, hogy a szülők a boszniai háború kitöréséig vagy akár az idézett szövegtől pillanatig jó házasságban éltek. Ez nem képtelenség. Sokszor jártam Szarajevóban, és egy pillanatig sem támadt olyan érzésem, hogy a három nép, melynek háza mind feljebb és feljebb kúszva szinte kicsordulnak a völgyből, nem él békésen együtt. De ha a házasság legalább másfél évtizedig harmonikus volt, akkor honnan tört elő a két szörnyű mondat? Az orvlövészek küldték a bőrük alá? Vagy mindig is ott lapult bennük?

A hatvanas és hetvenes évek fordulóján Tolnai Ottó vajdasági költővel és feleségével, Jutkával a Népstadionban megnéztünk egy magyar–jugoszláv labdarúgó-mérkőzést. A szünetben a házaspár összeszólalkozott. Kiderült ugyanis, amit egyikük sem sejtett előre, hogy a költő a magyaroknak szurkol, felesége viszont a jugoszlávoknak. A feltörő indulat váratlansága és hevessége mindhármunkat megdöbbentett. Most már tudom, hogy eredendő ártatlanságuk veszett el, mert a „jugoszlávság” és a „magyarság” közt meghasonlás támadt bennük. Kivilág-

lott, hogy nem azonosulhatnak egyszerre és problémátlanul mindkettővel.

A két konfliktus struktúrája hasonló. A „mi”-ből kiszökken a „ti”, és a két fél farkasszemet néz egymással. A farkasszemnézés mint játék tudvalevőleg addig tart, míg az egyik fél el nem neveti magát. Ilyenkor többnyire a másik is nevetni kezd, a feszültséget kölcsönösen feloldják. Ez történt a Népstadionban is, azáltal, hogy a felek elemezni kezdték a váratlanul előállt szituációt. Szarajevóban ellenben az óvóhely levegője nem serkenti sem a nevető, sem az elemző kedvet.

Kelet-Közép-Európa államai különféle okokból, amelyeket most irgalomból nem sorolok fel, az ipari civilizáció és a polgárosodás tekintetében beláthatatlan időkre és reménytelenül lemaradtak Nyugat-Európa mögött. A balkáni háború a legszélsőségsébb és egyben legegyszerűbb válasz erre a tényállásra. Amit úgysem érhetünk el, az nem kell. Nemcsak egyszerűen nem kell, hanem azért nem kell, mert bűnös és rossz. A róka filozófiája, miszerint savanyú a szőlő, agresszív államreznává válik. Akinek szőlőre fáj a foga, azt elevenen nyúzzák meg. A megnyúzás nem költői metafora. Láttam a televízióban megnyúzott horvát paraszthullákat. Igaz, kiszúrt szemű szerb gyerekteterneket is láttam. A harcosok, akik ezeket a műveleteket – bizonyára nem felső jóváhagyás nélkül – elvégzik, a nyu-

Akinek szőlőre fáj a foga, azt elevenen nyúzzuk meg

gati civilizáció elől a precivilizatorikus múltba hátrálnak vissza. A törzsi társadalom hadi morálját érvényesítik, hipermodern fegyverek segítségével. Most fordítottam le Hener Müller Macbeth-változatát: ebben sorra nyúzzák meg a delikveneket, vagy kalváriák a nyelvüket, esetleg kutyákkal falatják fel őket. E folyamatok igen szemléletes képeit nemcsak ázsiai és afrikai szörnytetekkel hasonlíthattam össze – ez természetes, hiszen számos ázsiai és afrikai országban mostanság bomlik fel, iszonyatosan

kegyetlen körülmények között a törzsi társadalom –, hanem a szomszédunkból sugárzott képekkel is. A nyugati életformának ez a precivilizatorikus – nacionalista-populista – elutasítása szervesen kapcsolódik a pártállami szocialista ideológiák Nyugat-ellenességéhez. Ezeknek is az a belátás adott szárnyakat, hogy a nyugati árúbőséget a tervgazdaságos szocializmus soha nem érheti utol. Tehát: le vele. Savanyú a szőlő. Milošević sikerének egyik legfőbb titka, hogy pátoszváltás nélkül, pusztán sloganhangsúly-eltolódásokkal módosíthatta kerge nacionalizmussá kerge kommunizmusát. Még a nyíltan fasiszta Sešelj vajda is Tito-rajongó volt egykor. (Csak zárójelben jegyzem meg: Tudman, aki aligha marad el mögöttük nacionalizmusban, szintén Tito embere, tábornoka volt.) Követők szinte észre sem veszik a kis kanyart. Miközben az új jelszavakat bögik, riadtan észlelem, hogy ezek illenek jobban a szájukba. A nyugati civilizáció mint néptől-nemzettől idegen képződmény sokkal hitelesebben mocskolható, mint amikor még a burzsoá kizsákmányolás pecsétje égett rajta.

A balkáni háborúban a nyugati civilizáció strukturális gyengeségei is lelepleződnek. A kapitalista államokban a gazdaságilag erős csoportokat rövid távú konjunktúris meggondolások mozgatják, a politikailag erős pártok pedig a választópolgár ingadozásaira függesztve szemüket még átmenetileg népszerűtlen intézkedéseket sem engedhetnek meg maguknak. Ezek a demokráciák csak akkor akcióképesek, ha közvetlen gazdasági vagy katonai veszélyt észlelnek. Az egykori Jugoszlávia államai nem fenyegettek – ezt kell mondanunk: sajnos – a Nagy Olaj-Biznesst, és egyelőre fegyvereikkel is kizárólag egymást irtják, így hát az Egyesült Államok, az Európai Közösség és az ENSZ pipogyaságok és következtelenségek egész sorát engedhette meg magának. Ennek tulajdonítható, hogy pimasz szerb

tábornokok nagyzási mániájukban most már az egész világot mőresre tanítanák. Az ilyen aberrációk tömérdek embert szoktak elpusztítani, mielőtt még komikumuk lelepleződne.

A nemzetközi pipogyaság egyébként egész térségünket destabilizálja. A Nagy Mucsa különféle helyi változatokban mindenütt készül a nemzeti fordulatra. Ha a Nyugat fejcsóválva bár, de tudomásul veszi a horvátországi és boszniai népiártást, to-

vábbá az etnikai tisztogatásokat, még a legármányosabbat is, melyet a szerb harcosok fallikusan hajtanak végre muzulmán nőkön, hogy így úzzék el őket szülőföldjükről, akkor mitől tartson egy Csurka vagy Funar? Csurka igéje, a „Nincs más szentség, csak a nemzeti érdek”, mely még az öldöklést is dicsfényel vonhatja be, sem hangozhatott volna el e pipogyaság nélkül. Mivel befolyásos erők az említett szentség nevében kijjebb tolnák a magyar határokat, és hasonló szentségeket működtetnek a szomszédos államok ősbövényei is, a balkáni háború bármikor átterjedhet Romániára, Szlovákiára és Magyarországra. Európa nyugati fele mindezt már csak azért sem tekinti a saját ügyének, mert deklarált szándékaival ellentétben nem szívesen terjesztené ki az európai integrációt az egykori vasfüggöny túloldalára. Már nem örül felhőtlenül annak, hogy felbomlott a Gonosz Birodalma. A különféle nacionalizmusok újra felgyújtják a már hamvadó poklot, a felcsapó kénkőbűz fölöttébb kellemetlen, elosztatása sokba kerülne. Olcsóbb eljárásnak tetszik, ha törvények útján átszellemített formában restaurálják a vasfüggőnyt. Ezzel a keleti oldalon felkeltik az „úgysem kellünk nekik” érzését, a nacionalista reneszánsznak ezt a másik ösztönzőjét.

Ehhez járul, Heine terminológiájával élve, a „szatócsvilág” csökönyös eszménytelensége. A „jóllakott erény” és a „fizetőképés morál”, amelyet a költő már 1829-ben a korszak uralkodó ideáljának nevezett, a korgó hasúakat és fizetéseképteleneket nem bűvöli el. A szocializmus humanista gyökerű tömegideológiájával együtt diszkreditálódott az igazság fogalomköre, sőt az igazságkeresés mint tevékenység is. Ebbe a roppant eszménydeficitbe robbannak bele a nemzeti és faji mítosz megszállottai, minden idők legszellemtelenebb szellemi kínálatával. Nekik a pénzszagú Nyugattal szemben még vannak eszményeik. Láthattuk: szentségük is van. Ha nem borulsz térdre előtte, akkor megnyúznak. Kitépik a nyelvedet. Kutyákkal falatnak fel.

Néhány hete Bécsben, egy nemzetközi nacionalizmuskonferencián odalépett hozzám egy körülbelül negyvenéves, zöld pulóveres férfi. „Szétverem a pofádat – mondta magyarul –, te rohadt állat, hogy mered a fasiszta szót a szádra venni, te mocskok, hol vannak itt fasiszták, mind ilyenek vagytok, széttaposlak, ezzel az asztallal verlek agyon.” Gyűlölettől összeszűkülte szemébe néztem: ez, ha ketten volnánk, csakugyan megpróbálna agyonverni. Ráébredtem – nem először – arra, hogy az ösztönök szintjén már nálunk is tombol a balkáni háború, az ehhez szükséges indulatokat nem kell importálnunk.